

PAPA IVAN IV. ZADRANIN I MISIJA OPATA MARTINA 641. GODINE

Stanko Josip ŠKUNCA
Pula

UDK 929:262.13:949.75 (Ivan IV.)
Pregledni rad

Primljeno: 19. X. 2005.

Premda su se već neki pozabavili papom Ivanom IV. (640.–624.), Dalmatincem, do sada nema jednog sistematskijeg pregleda njegova života i djela. Autor ustanovljuje da je bio rodom Zadrantin, da je već za vrijeme dvojice prethodnih papa igrao značajnu ulogu u Rimskoj kuriji, da je za svog pontifikata bio hrabri borac protiv krivovjerna monotelizma što ga je pokušao nametnuti car Heraklije I. Za našu je povijest značajan što je u Istru i Dalmaciju poslao opata Martina da otkupljuje sužnje od tek nadošlih Hrvata i da sakupi moći starih mučenika, za koje je izgradio oratorij s glasovitim mozaikom u Lateranu. Posebno se opisuje sadržaj spomenutog mozaika i dokazuje da je opat Martin sa sobom ponio samo dijelove mučeničkih ostataka. Zastupa mišljenje da je spomenuti opat papa Martin I. (649.–653.) koji je u Dalmaciju, u Salonu, poslao Ivana Ravenjanina da obnovi ratovima opustošenu Crkvu.

Ključne riječi: papa Ivan IV., monotelizam, opat Martin, mučenici Istre i Dalmacije, Lateranski mozaik.

Papa Ivan IV., premda je na rimskoj stolici sjedio tek nepuna dvadeset i dva mjeseca (640.–642.), ostao je zapažen među rimskim prvosvećenicima iz nekoliko razloga: po suzbijanju krivovjerno nauka monotelizma, po misiji opata Martina iz 641. godine u Dalmaciji i Istri radi otkupa zarobljenih kršćana i sakupljanja relikvija starih kršćanskih mučenika, te po oratoriju sv. Venancija uz Lateransku baziliku u Rimu sa znamenitim mozaicima istih mučenika. O njemu su usputno pisali razni autori, a od hrvatskih su se njime posebno pozabavili, svaki sa svog gledišta, Konstantin Božić OFM (†1861.)¹ i Dominik Mandić OFM (1888.–1973.).² Držimo korisnim sabrati podatke

¹ Constantino BOXICH, *Biografia del sommo pontefice Giovanni IV. nato a Zara*, Zadar, 1855. Knjižica ima 19 stranica i posvećena je Ivanu Bap. Viteziću, biskupu krčkom.

² Dominik MANDIĆ, Papa Ivan IV. Solinjanin i pokrštenje Hrvata, *Croatica Christiana periodica*, 29, Zagreb, 1992., str. 1–22.

raznih autora o njemu i dati jednu sintezu djelatnosti ovog pape, koji je, recimo i to, bio “naše gore list”; preko njega Hrvati prvi put uspostavljaju odnos sa Sv. Stolicom.

PODRIJETLO I ZAVIČAJ

O papi Ivanu IV. kratko nas izvještava *Liber pontificalis*, tj. povijest rimskih biskupa ili papa, pisana kratko vrijeme nakon života pojedinih papa: *Ivan, po narodnosti Dalmatinac, od oca Venancija skolastika, sjedio je jednu godinu, devet mjeseci i osamnaest dana. Ovaj je u svoje vrijeme poslao po svoj Dalmaciji ili Istri po presvetom i veoma vjernom opatu Martinu mnogo novca za otkup zarobljenika, koji su bili uhićeni od pogana. U isto vrijeme podigao je crkvu blaženim mučenicima Venanciju, Anastaziju, Mauru i mnogim drugim mučenicima, čije je relikvije naložio dovesti iz Dalmacije i Istre te ih pohranio u spomenutoj crkvi pored Lateranske krstionice, uz oratorij blaženog Ivana Evanđeliste. Ovu je crkvu ukrasio i obdario raznim poklonima. Tu je napravio dva srebrna luka od kojih svaki teži 15 libra i mnogo drugog srebrnog posuđa. U mjesecu prosincu obavio je dva ređenja, 18 prezbitera, 5 đakona i 18 biskupa za različita mjesta. Sav je kler oslobodio davanja. Pokopan je u crkvi sv. Petra Apostola 12. listopada.*³ Ovaj bi zapis prema T. Mommsenu bio sastavljen oko 686./687.⁴

Papa Ivan IV. bio je, dakle, Roman iz Dalmacije, sin Venancija skolastika, ali se ne kaže iz kojeg grada. Ima autora koji misle da je papa Ivan bio rodом iz Salone, možda zato što je odande dao donijeti najviše mučeničkih relikvija.⁵ Farlati je dvoumio je li bio iz Zadra ili Salone,⁶ dok ga otac Dominik Mandić na temelju tumačenja riječi “skolastik” smatra Solinjaninom. Veli da je taj pojam u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku označavao pravnog savjetnika upravitelja rimsko-bizantskih pokrajina. Kako je Salona bila glavni grad pokrajine Dalmacije, onda je, misli on, i Venancije bio iz tog grada.⁷ No to je dosta labavo zaključivanje jer je pojam skolastik uvijek bio dosta širok, pa je označavao školovana, učena čovjeka, profesora, pravnika, govornika, gramatika i sl. Osim toga, nigdje se ne kaže gdje je on kao skolastik djelovao. Mogao je biti i pravni savjetnik egzarha u Raveni, kao što neki i misle,⁸ ali i u Rimu. Naprotiv, imamo dosta stara svjedočanstva da je naš Ivan bio baš Zadrani. Tako Anastazije Bibliotekar (†878.) iz Carigrada o njemu kaže da je “*natione Dalmata, patria Jaderensis*”.⁹ Tog su mišljenja bili i stari autori, poput Alfonsa Ciacconija (Ciaccone), koji ga također naziva “*Dalmata*

³ ISTO, str. 1.

⁴ D. MANDIĆ, Sv. Venancij ili sv. Dujam, u: *Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti*, Rim, 1963., str. 10.

⁵ Ante Marija STRAGAČIĆ, *Kršćanstvo u rimskoj provinciji Dalmaciji do Milanskog edikta 313.*, Šibenik, 1941., str. 53.

⁶ Daniele FARLATI, *Illyricum sacrum*, II., str. 317.

⁷ D. MANDIĆ, Papa Ivan IV., str. 2.

⁸ S. DETONI, Due papi Dalmati onorano la nostra storia religiosa, *Vita nuova*, Trieste, 17. sett. 1993.

⁹ Jacques-Paul MIGNÉ, *Patrologia Latina* (dalje PL), vol. 129., str. 555.

Jaderensis”, i Onofrija Panvinija u svojim životopisima papa.¹⁰ Nikakvo čudo da je to mišljenje prihvatio i naš o. Božić, Pašmanac.¹¹ Zadarski povjesničar C. Bianchi čak tvrdi da je potjecao iz u povijesti poznate obitelji Soppe-Papali.¹² Stoga je sasvim razumljivo da mu je u crkvi sv. Stošije podignuta spomen-ploča.

NA PAPINSKOM DVORU

Drugo je pitanje kada je i zašto Ivan Zadrani stigao u Rim. O tome nemamo nikakvih svjedočanstva, pa možemo samo nagađati. Je li on u Vječni Grad stigao radi studija početkom 7. stoljeća, ukoliko mu je to otac mogao priuštiti, ili kao izbjeglica pred barbarima, ili kao redovnik – ne znamo. O. Božić razmišlja da je Ivan možda došao u Rim kao redovnik benediktinac ili augustinac, ukoliko je tih redovnika onda bilo u našim krajevima. “Vjerojatno, piše on, da je zadarski samostan sv. Krševana bio (matična) kuća našeg Ivana IV.”¹³ U svakom slučaju, on je morao već dugo boraviti u Rimu kad je za dvojice papa, Honorija I. (625.–638.) i Severina (638.–640.), bio kurijalni đakon, danas bismo rekli kardinal đakon, te uživao tolik ugled da je nakon njih izabran za papu. Njegova sačuvana pisma odaju čovjeka duboke teološke naobrazbe.

U vrijeme ovih dvaju papa među teolozima, crkvenim prelatima, a i među laicima te državnim funkcionarima trajala je mučna vjerska rasprava o jednoj ili dvije volje u Krista. To je nastavak onih višestoljetnih diskusija s monofizitima koji su učili da je Krist imao samo jednu narav, božansku, dok su katolici još 451. u Kalcedonu definirali vjersku nauku da su se u Kristu združile dvije naravi, božanska i ljudska. Te vjerske razlike slabile su političko jedinstvo Carstva, te je car Heraklije (610.–641.) tražio način kako da pomiri ova dva vjerska tabora. Formulu mu je ponudio carigradski patrijarh Sergije (610.–638.), koji je predložio da ne treba govoriti o dvije Kristove naravi, nego o jednoj volji u Isusu Kristu (*monos thelema* = jedna volja, i odatle naziv monotelizam). Držao je da će time zadovoljiti pristaše monofizitizma i tako postići vjersko jedinstvo. S tim u vezi car je pismeno konzultirao i papu Honorija I. koji je uvjetno odobrio formulu naglašavajući da u tom pitanju želi slijediti jednostavnu vjeru Biblije i da odbija sve što bi od novih formula moglo biti na sablazan, posebno onima koji su nedorasli u Crkvi, dakle ne ulazeći dublje u samu stvar. Držeći da je dobio potporu pape, car Heraklije godine 638. izda državni ukaz, tzv. *Ekthesis*, kojim se svim podanicima Carstva nameće ova vjerska formula. Prije nego je *Ekthesis* stigla u Rim, umro je papa Honorije I. (†638.). Odmah nakon toga vojska je ravenkog egzarha Izacija izvela pljačku crkvene

¹⁰ ISTO, str. 721.

¹¹ C. BOXICH, n. dj., str. 5.

¹² Carlo Federico BIANCHI, *Zara cristiana*, I., Zadar, 1877., str. 107. Spomenimo usput da i naš fra Andrija Kačić Miošić popisujući pape naših krajeva za Ivana IV. kaže *Dalmatin Slovinac, rodnom Zadrani* (Čiril PETEŠIĆ, Hrvatska bibliografija o porijeklu pape Siksta V., *Croatica Christiana periodica*, 26, Zagreb, 1990., str. 98).

¹³ C. BOXICH, n. dj., str. 7.

riznice da bi namirila novac za plaću vojske, a caru omogućila ratovanje protiv Perzijanaca i Arapa. Time se Izacije veoma zamjerio Rimljanima.

U međuvremenu rimski kler izabere za papu Severina. U to vrijeme vladala je praksa da se novi papa ne zaredi dok ne dođe potvrda od cara. S tom je nakanom poslao poslanstvo u Carigrad. Car je Heraklije odobrio izbor Severina uz obećanje poslanika da će novi papa potvrditi *Ekthesis*. Papa Severin ustoličen je tek 28. svibnja 640., ali u svojoj ispovijesti vjere, zapisanoj u papinu dnevniku (*Liber diurnus*), on odbacuje nauk monotelizma kao krivovjerni.¹⁴ Neki misle da je s istim ciljem održao i sinodu u Rimu.¹⁵ U tom je zaključivanju zacijelo sudjelovao vrstan teolog, naš đakon Ivan. Papa Severin uspio je obaviti jedino biskupsko ređenje i naglo umre iste godine kad je i ustoličen, 2. kolovoza 640.

PAPA

Čim je umro papa Severin, prišlo se izboru novog pape i već 3. rujna 640. izabran je najugledniji kurijalac, naš Dalmatinac Ivan, kardinal-đakon. Njegov je izbor podupirao i ravenski egzarh Izacije. Zanimljivo je da on već 29. rujna, dakle prije svoga ustoličenja, saziva sinodu u Rimu na kojoj osuđuje nauk monotelizma.¹⁶ U Rimu se upravo nalazila delegacija škotskih biskupa koja je došla pitati Kuriju kad bi trebalo slaviti Uskrs (Pashu). Tada uglednici Rimske kurije sastave pismo za škotsku Crkvu gdje joj se predlaže slavljenje Uskrsa po rimskom običaju. Osim toga, škotske se biskupe potiče da do kraja iskorijene davno osuđen nauk pelagijanizma. To je pismo potpisao i naš Ivan arhiđakon, “u ime Božje izabran”, iako još nepotvrđen i neposvećen papa.¹⁷ Budući da je egzarh Izacije preporučio Ivana, na potvrdu iz Carigrada nije trebalo dugo čekati, kao kod prošlih papa, pa je novi prvosvećenik posvećen i ustoličen u nedjelju, na Badnjak 24. prosinca 640. Kako su se biskupska i druga ređenja običavala podijeliti u prosincu, odmah iduće nedjelje novi je papa zaredio đakone, prezbitere i biskupe. Je li tom prilikom zaredio i Ivana Ravenjanina, prvog splitskog nadbiskupa, teško je danas zaključiti. To pak dokazuje otac Mandić.¹⁸ Pred novim su se papom nalazili razni zadatci od kojih su značajniji: osuda krivovjerja monotelizma i traženje načina kako pomoći svojim sunarodnjacima u Dalmaciji koji su u nedavnoj prošlosti proživjeli ratne strahote.

U Carigradu je u veljači 641. umro car Heraklije ostavivši vlast sinu Konstantinu III., kome je bilo 28 godina. Novom caru obraća se Ivan IV. pismom u kome teološkim rječnikom osuđuje nauk monotelizma, te poziva cara da odbaci očev zakon *Ekthesis*. Ovo pismo odaje čovjeka široke teološke naobrazbe. U pismu osim toga brani papu Honorija

¹⁴ D. MANDIĆ, Papa Ivan IV., str. 5.

¹⁵ Franz Xaver SEPPELT, *Storia dei papi*, I., Roma, 1962., str. 105.

¹⁶ D. MANDIĆ, Papa Ivan IV., str. 6.

¹⁷ C. BOXICH, n. dj., str. 10.

¹⁸ D. MANDIĆ, Papa Ivan IV., str. 11.

I. koji nije htio potvrditi krivi nauk, nego se možda nespretno izrazio u pismu caru Herakliju, pa se ovo pismo običava zvati Apologija pape Honorija I.: *Moj predšasnik učeći o tajni Kristova utjelovljenja govorio je da u njemu nisu bile suprotstavljene volje* (tj. božanska i ljudska) *kako su u nama grješnicima* (suprotstavljene) *volje duha i tijela, što su neki shvatili da je on učio kako je u Kristu jedna volja.*¹⁹ Kad je papino pismo stiglo u Carigrad, mladi car više nije bio na životu. Nenadano je izgubio život pod sumnjivim okolnostima 25. svibnja 641. Proširio se glas da ga je otrovala maćeha Martina da bi osigurala vlast sebi i svome maloljetnom sinu Heraklionu. Zbog toga nastala pobuna u kojoj se svjetina okomi na dječaka Herakliona te mu *po bizantijsku* iskopaju oči, a njegovoj majci odrežu jezik. Oboje potjeraju iz Bizanta u progonstvo zajedno s novim patrijarhom Pirom, velikim pobornikom monotelizma. Za novog cara izvikan je Konstancij II. Poganat, sin Konstantina III. Novi car odgovori na pismo pape Ivana IV. ispovijedajući svoje pravovjerje i osuđujući krivovjerje monotelizma. Ujedno obećava dokinuti državni zakon *Ekthesis*.²⁰ Za svog kratkog pontifikata Ivan IV. rješavao je i druge probleme onog vremena. Tako je sačuvan ulomak njegova pisma kralju Sasa u kojem se obara na njihov ružni običaj da nekoji uzimaju za žene Bogu posvećene osobe. Posebnim pismom obratio se Izaku, biskupu Siracuse, u kojem mu objašnjava da monasi smiju imati vlastite prezbitere, što su im neki osporavali i zbog čega su se rađale svađe.²¹

MISIJA OPATA MARTINA U DALMACIJI I ISTRI

Pontifikat pape Ivana IV. pada u vrlo teška i burna vremena seobe naroda. Poznato je da su u drugom desetljeću VII. stoljeća Avari zajedno sa Slavenima harali Dalmacijom te iza sebe ostavljali pustoš. Car Porfirogenet nas izvještava da su Hrvati s Avarima ratovali nekoliko godina dok ih oko 635. uz potporu egzarha iz Ravene nisu protjerali iz Dalmacije.²² Iako ni oni još nisu bili uljuđeni, imali su obzira prema vlastima Bizanta. Možemo misliti da se papa Ivan zanimao za događaje u Dalmaciji te saznao da su se tamo prilike nakon ovih ratova smirile. Hrvati su već pomalo uspostavljali odnose s vlastima u Raveni. Inače ne bismo mogli shvatiti papinu nakanu da u Dalmaciju, u neizvjesnu situaciju, šalje svog čovjeka opata Martina da otkupljuje zarobljene kršćane. Pretpostavljamo da je Martin bio benediktinski opat u Rimu,²³ vjerojatno već prisutan u Rimskoj kuriji, dobro poznat i čovjek od povjerenja pape Ivana, koji je možda i sam bio benediktinac. Njemu, dakle, povjerava delikatnu misiju dajući mu pozamašnu svotu novca. Zacijelo nije išao sam, nego je sa sobom imao cijelu pratnju imajući u vidu i sakupljanje moći svetih mučenika u Istri i Dalmaciji. Možemo pretpostaviti da je išao

¹⁹ J.-P. MIGNE, PL, 80, str. 606.

²⁰ D. MANDIĆ, n. dj., str. 7.

²¹ J.-P. MIGNE, PL, 80, str. 608.

²² Konstantin PORFIROGENET, *De administrando Imperio*, c. 29 i 30; D. MANDIĆ, n. dj., str. 5.

²³ Ivan OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, I., Split, 1963., str. 82.

brodom iz Ravene, vjerojatno najprije u Istru, gdje je situacija bila politički stabilnija. U Poreču je uzeo moći sv. Maura, no ne znamo da li i sv. Germana iz Pule? Put opata Martina opisan je u *Liber pontificalis*, kako vidjesmo, u najkraćim crtama tako da se moramo domišljati gdje se sve zaustavljala njegova ekipa. Sasvim je sigurno bio i u Zadru, ali tamo nije bilo starokršćanskih mučenika. Da je otuda imao priliku otkupljivati zarobljene kršćane, možemo tek vjerovati. Posebno se morao zaustaviti u Splitu, kamo su se, u Dioklecijanovu palaču, s otoka postupno vraćali izbjegli Salonitanci, o čemu nas izvještava Toma Arhiđakon Splitski.²⁴ Toma, na žalost, ništa ne zna o misiji opata Martina. Naprotiv, pozna je autor kronike koju zovemo *Historia Salonitana maior*.²⁵ Koliko je zarobljenika mogao stvarno otkupiti opat Martin? O tome ne znamo ništa pouzdano. Rimski augustinac Amalrico de Bourges u svom djelu *Acta Romanorum pontificum* iz godine 1362. piše da je “isti Ivan po Istri i Dalmaciji otkupio mnogo tisuća ljudi od zarobljeničtva i robovanja kod pogana”.²⁶ Vjerojatno se ipak radi samo o paušalnoj procjeni. Isto tako možemo pretpostaviti da je opat u Rim poveo tek pokojeg oslobođenika, a da se većina njih vratila svojim domovima ili rodbini.

Ovdje nam se otvaraju još neka pitanja u kojima se autori razilaze: je li opat Martin uzimao cjelovite moći istarskih, salonitanskih i drugih mučenika ili samo dijelove, je li uopće uzeo relikvije sv. Dujma? Don Frane Bulić je držao da je opat Martin uzeo cjelovite moći sv. Dujma i drugih mučenika te ih dovezao u Rim.²⁷ To je isto dokazivao Ante Strgačić²⁸ i dr. Međutim, Toma Arhiđakon u svojoj povijesti salonitanske Crkve opisuje kako su Splitski kriomice, zbog straha od nadošliih Slavena, iz Salone prenijeli u Split kosti sv. Dujma u doba njihova prvog nadbiskupa Ivana Ravenjanina.²⁹ Kao što rekosmo, on ne zna ništa o prijenosu svetih moći u Rim. U Splitu je ostala čvrsta tradicija da se ostatci sv. Dujma čuvaju u njihovoj katedrali, negdašnjem mauzoleju cara Dioklecijana. I u Istri je bila konstantna tradicija da su se moći sv. Maura biskupa čuvale u Poreču do 1354., kada su za vrijeme rata između Genove i Venecije otete i kao ratni plijen odvezene u Genovu. Tu su ostale do 1934., kada su s velikom svečanošću vraćene u Poreč.³⁰ A upravo *Liber pontificalis* navodi “Venancija, Anastazija, Maura i mnoge druge mučenike čije je ostatke papa naredio dovesti iz Dalmacije i Istre”. Kako pomiriti ove dvije činjenice?

Vjerojatno je znatiželja navela stručnjake da izvrše znanstvenu provjeru mučeničkih ostataka u Splitu i u Rimu. U Splitu je to učinjeno 1958. sporazumom nadbiskupa Franića i Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju na čelu s direktorom Cvitom

²⁴ *Toma Arhiđakon – Kronika*, (preveo Vladimir Rismondo), Split, 1960., gl. X., str. 23.

²⁵ Nada KLAIĆ, *Historia Salonitana maior*, Beograd, 1967.; Nikola JAKŠIĆ, *Vijesti o padu Salone u djelu Konstantina Porfirogeneta*, u: *Antička Salona*, uredio Nenad Cambi, Split, 1991., str. 440, bilj. 27.

²⁶ Dragutin NEŽIĆ, *Iz istarske crkvene povijesti*, Pazin, 2000., str. 167.

²⁷ *Bullet. Dalm.*, 1900., str. 223.

²⁸ A. M. STRGAČIĆ, n. dj., 26.

²⁹ *Toma Arhiđakon – Kronika*, pogl. XII.

³⁰ *Povratak – Ritorno 1354–1934–2004*, zbornik, ed. “Errata corrige”, Poreč, 2004.

Fiskovićem. U velikom kamenom sarkofagu nađen je manji kovčeg od bijelog mramora s latinskim natpisom koji u prijevodu glasi: OVDJE POČIVA TIJELO BLAŽENOGA DUJMA, SOLINSKOG NADBISKUPA, UČENIKA SV. PETRA, POGLAVARA APOSTOLSKOG, PRENESENO IZ SALONE U SPLIT OD IVANA, NADPASTIRA ISTE STOLICE. Većina autora drži da je ovaj natpis kasnijeg datuma, možda iz doba Ivana II., tj. iz vremena dvaju splitskih crkvenih sabora, dok Dominik Mandić na temelju karaktera nekih slova drži da je taj natpis izvorno iz VII. stoljeća. Osim toga, veli on logično, natpis ne bi imao smisla da je tek Ivan II. tijelo sv. Dujma prenio u Split kad se zna da je 925. na Splitskom saboru osnovano metropolitansko sjelo na temelju tradicije da se tijelo sv. Dujma odavna čuva u Splitu.³¹ Za ranijih rekognicija na sarkofag su nadodavani drugi natpisi, kao što je npr. onaj nadbiskupa Krescencija iz 1103. i drugi iz 1427. za dužda Francesca Foscara,³² koji za nas nisu važni. No kad je 1958. otvoren manji mramorni sarkofag, u njemu je nađena još manja olovna škrinjica koja je prema Mandiću izvorno ranokršćanska.³³ Radilo bi se dakle o natpisu iz kasne antike i o stvarnim moćima sv. Dujma. Jasno je da se nakon tolikih stoljeća i prenošenja nisu mogli sačuvati nego neznatni ostatci tijela mučenika.

Iz iste znatiželje htjelo se ispitati i stanje mučeničkih ostataka u kapeli sv. Venancija uz Lateransku baziliku u Rimu. Prvi su put to pokušali 1908. biskupi splitsko-makarski Filip Frane Nakić i porečko-pulski Ivan Flapp. No 28. lipnja 1909. biskup Flapp dobio je negativan odgovor (*Non convenit*), a još prije dobio ga je i biskup Nakić. Bolje su sreće bili splitski biskup Frane Franić i porečko-pulski Dragutin Nežić kojima je dobio papa Ivan XXIII. 13. ožujka 1962. dozvolio da se ispituju mučeničke moći u Lateranu. Dogodilo se to 18. srpnja 1962. pred komisijom kojoj je predsjedao kard. Masella.³⁴ Tu se otkrio i natpis o rekogniciji iz 1674. prigodom posvete novog oltara. U urni je nađena hrpa pomiješanih kostiju, dugih 20 do 30 cm, bez dijelova lubanje, ukupne težine 3 kg. Iz toga se zaključuje da opat Martin nije nosio u Rim cjelovite relikvije nego samo njihove dijelove. Tako se može razumjeti uvjerenje Porečana da čuvaju relikvije sv. Maura i SPLICANA da posjeduju ostatke sv. Dujma. Nakon što su ostatci znanstveno ispitani, nanovo su 1964. pohranjeni u oltar sv. Venancija.³⁵

³¹ D. MANDIĆ, *Rasprave*, str. 17.

³² A. M. STRGAČIĆ, n. dj., str. 35.

³³ D. MANDIĆ, *Papa Ivan IV.*, str. 14.

³⁴ D. NEŽIĆ, n. dj., str. 177.

³⁵ Makso PELOZA, *Rekognicija relikvija dalmatinskih i istarskih mučenika u oratoriju sv. Venancija kod baptisterija Lateranske bazilike u Rimu 1962.–1964. godine*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LXIII-LXIV, 1961./62. (tiskano 1969.).

LATERANSKI MOZAIK

Pošto je opat Martin izvršio svoju misiju, papa Ivan htio je u blizini svoje lateranske rezidencije izgraditi dostojno počivalište svetih mučenika svoje domovine. Uz krstionicu bazilike sv. Ivana Evanđeliste postojala je kapela sv. Stjepana Prvomučenika koju je papa dao temeljito preurediti da bi u njoj pohranio ostatke dalmatinsko-istarskih svetih mučenika. Kapela se otada zove sv. Venancija. Papa je Ivan time htio počastiti zaštitnika svog oca Venancija i prvog mučenika Dalmacije sv. Venancija. Ovaj je po svoj prilici bio misijski biskup za Dalmaciju polovinom 3. stoljeća bez stalne rezidencije, ili mu je možda sijelo bilo u Delminiumu (Duvno), kako misli Mandić. Tu bi i bio mučen godine 257. za cara Valerijana.³⁶ Sam pak Frane Bulić drži da je pitanje sv. Venancija “najmaglovitije i najzamršenije u solinskoj crkvenoj historiji”.³⁷ Neki je suvremeni španjolski kroničar o njemu zabilježio: *Cum in Galliam Narbonensem negotiis instantibus Pannoniasque lustraturus abiisset apud Dalmatas Martyr effectus aeternam remunerationem promeruit* – “Kad je zbog /pastoralnih/ obveza napustio Narbonsku Galiju s nakanom da obiđe Panoniju, mučen je od Dalmata te zaslužio vječnu nagradu.”³⁸ Već je Farlati zapazio da bi mjesto “Narbona” trebala stajati “Narona” na Neretvi.³⁹ Otac Mandić osim toga čita da je ubijen od Delminjana (Duvnjaka).⁴⁰ Zanimljivo je da *Liber pontificalis* između svih dopremljenih mučenika spominje poimence samo Venancija, Anastazija i Maura, dodajući “i mnoge druge mučenike”. Zbog čega nije izričito spomenut i sv. Dujam, koji inače na mozaiku ima počasnije mjesto od sv. Venancija? Otac Mandić iz toga zaključuje da relikvije sv. Dujma uopće nisu donesene u Rim, kako drži i Toma Arhiđakom i splitska tradicija, nego da je na mozaik došao kao prvi salonitanski biskup i mučenik.⁴¹ Na apsidalnom su mozaiku uz Gospu sv. Petar i sv. Ivan Krstitelj, do njih sv. Dujam i sv. Venancije, te dvojica papa bez aureole, Ivan IV., graditelj oratorija, i Teodor I. (642.–649.), njegov nasljednik koji je mozaik dogotovio.

Na zidnom mozaiku izvan apsidge ističu se mučenici, s natpisom iznad glave, ovim redom: s desne strane gledatelja je sv. Mauro, u biskupskom ruhu, jer je bio prvi porečki biskup, mučen za Dioklecijana,⁴² do njega sv. Septimije obučen u dalmatiku, dakle đakon, o kome nije sačuvana tradicija, ali se spominje na kamenim ulomcima nađenim u Solinu na Manastirinama s natpisom i datumom smrti 18. travnja, što se poklapa s “Jeronimovim martirologijem”;⁴³ s druge strane apsidge na prvom je mjestu sv. Anastazije

³⁶ D. MANDIĆ, *Rasprave*, str. 16.

³⁷ A. M. STRGAČIĆ, n. dj., str. 5.

³⁸ Frane BULIĆ – Josip BERVALDI, *Kronotaksa spljetskih nadbiskupa*, Zagreb, 1913., str. 20.

³⁹ D. FARLATI, n. dj., I., str. 563.

⁴⁰ D. MANDIĆ, *Rasprave*, str. 16.

⁴¹ ISTO, str. 6.

⁴² D. NEŽIĆ, n. dj., str. 151–154.

⁴³ A. M. STRGAČIĆ, n. dj., str. 61.

(Staš), o kome se zna da je Akvilejac, bojadisar platna, koji je u Salonu došao u vrijeme Dioklecijanova progona sa željom za mučeništvom, što mu se i ostvarilo. Osuđen je na utapanje u moru s kamenom vezanim o vrat.⁴⁴ Do njega je na mozaiku sv. Asterije, u odijelu prezbitera, također salonitanski mučenik iz doba Dioklecijana, kome je u Solinu na Kapljuču čak bila posvećena bazilika.⁴⁵ Ostala četvorica mučenika oslikana na mozaiku su Antiohijan, Gajan, Telije i Paulinijan za koje se smatra da su bili Dioklecijanovi gardisti, pa su na mozaiku prikazani u vojničkim odorama. Njima je, prema tradiciji, bilo naređeno da uhvate biskupa Dujma, što oni odbiše, te su pogubljeni dan prije Dujma, 9. travnja. Izgleda da su i oni bili pokopani na Kapljuču, što bi svjedočio nađeni natpis *ad MARTYREM ANT(iochianum)*.⁴⁶

O ljepoti, kvaliteti i važnosti ovog mozaika pisali su razni autori. “Scena mozaika Ivana IV. u svojoj je cjelini velika i veličanstvena usprkos nesavršenosti nacрта i izrade. Visoki i mršavi oblici figura svrstanih u velikom obilju i skladu boja s određenom svečanošću i bogatom raznovrsnošću odjeće služe da bi se povećao opći dojam djela kao nadnaravna i nebeska vizija.”⁴⁷ Osobito su zanimljiva odijela likova, obučenih u ruho onoga vremena, svaki prema svom staležu (biskupa, prezbitera, đakona, vojnika i laika). Mozaik predstavlja posljednji izražaj slavne ravenske škole, i, što je najvažnije, do nas je došao upravo onakav kakva ga je dao izraditi naš slavni zemljak papa Ivan IV.

OPAT MARTIN PAPA?

Je li opat Martin, čovjek izuzetnih diplomatskih i teoloških sposobnosti, nakon ove misije opet prešao u anonimnost? Teško je to vjerovati. Papu Ivana naslijedio je Teodor I. (642.–649.) koji je dovršio Ivanovo djelo u Lateranu, pa ga nalazimo na mozaiku bez aureole. Teodora je pak naslijedio papa Martin I. (649.–653.). Poznato je da je prije toga bio apostolski apokrisar (nuncij) u Carigradu,⁴⁸ dakle, vrsni diplomat i čovjek velike duhovne energije. Možemo stoga s Farlatijem⁴⁹ i Božićem⁵⁰ držati da je to onaj opat koji je od Ivana IV. bio poslan u Istru i Dalmaciju, te da je on kao papa poslao Ivana Ravenjanina da obnovi ratovima opustošenu metropoliju Dalmacije, o čemu piše Toma Arhidakon.⁵¹ *Historia Salonitana maior* pak tu misiju pridaje papi Ivanu IV.,⁵² što drži i Dominik Mandić. Car Porfirogenet iz svojih političkih razloga piše da je tu akciju

⁴⁴ ISTO, str. 43.

⁴⁵ ISTO, str. 58.

⁴⁶ ISTO, str. 55.

⁴⁷ S. CARLETTI, *Martiri della Dalmazia mosaico absidale dell'oratorio di San Venanzio al Laterano, Osservatore romano*, 27. XI. 1968., p. 3.

⁴⁸ F. X. SEPPELT, n. dj., str. 219.

⁴⁹ D. FARLATI, n. dj., III., str. 23.

⁵⁰ C. BOXICH, n. dj., str. 18.

⁵¹ *Toma Arhidakon – Kronika*, gl. XII.

⁵² N. KLAIĆ, *Historia Salonitana maior*, Beograd, 1967., str. 94.

poduzeo i započeo pokrštenje Hrvata sam car Heraklije zatraživši iz Rima svećenstvo za Dalmaciju i Hrvatsku.⁵³ Mišljenja smo da Ivan IV. u svom kratkom pontifikatu nije imao vremena izvršiti tolike poslove. Logičnije zaključuje Farlati da je tek papa Martin, koji je već poznao situaciju u Dalmaciji i sam uspostavio prve kontakte s hrvatskim narodnim vođama, shvatio da treba obnoviti vjerski život u krajevima koji se u novoj političkoj konstelaciji pomalo vraćaju normalnijem životu i tamo poslao Ivana Ravenjanina.

Zaista je vrijeme da se počne realnije promišljati o prestanku antike kod nas i o hrvatskim početcima u novoj domovini. Noviji povjesničari polako napuštaju teze naših starijih autora koji su završetak antike kod nas promatrali katastrofično, kao da su Avari i Slaveni gotovo posve iskorijenili staro stanovništvo, a onda započeli novo povijesno razdoblje,⁵⁴ dugo razdoblje mraka i poganstva, dok se Hrvati nisu počeli pokrštavati. I učeni je don Frane Bulić, zaveden pisanjem msgr. Duchesnea,⁵⁵ bio mišljenja da kroz gotovo cijelo 7. i 8. stoljeće nije bilo organizirane crkvene hijerarhije u Dalmaciji i Splitu, te je glavninu biskupa iz kronološke serije, pogotovo Ivana Ravenjanina, smatrao legendarnim.⁵⁶ Zaista je nevjerojatno da bi Rimska kurija kroz dvjesto godina digla ruke od tako bliske pokrajine kao što je Dalmacija i da ne bi marila za obnovu vjerskog života u njoj. Praksa Crkve kroz povijest pokazuje da su se odmah, čim bi prilike dopuštale, slali misionari, bilo da obnavljaju vjeru, bilo da poduzmu nove korake u kristijanizaciji poganskih naroda. Don Frane se pita kako to da Toma Arhidakon nema nikakvih podataka o biskupima 7. i 8. stoljeća iako im navodi imena.⁵⁷ Toma je pokupio ono što je našao sačuvano u arhivima i tradiciji, a kroz tako burna i nesigurna vremena vrlo je vjerojatno da su stradali arhivi, te da je Toma naveo samo one biskupe *de quibus extat memoria*, kako kaže.

Možemo dakle s Farlatijem vjerovati da je papa Martin I. u Dalmaciju i Hrvatsku poslao Ivana Ravenjanina, koji je započeo obnavljati opustošenu Crkvu i hvatao kontakte s Hrvatima da bi započeo njihovo pokrštavanje. Ovo se, dakako, nije odigralo odjednom, nego postepeno i u nekoliko mahova. U potvrdu ranijeg pokrštavanja Hrvata Mandić s pravom navodi pismo pape Agatona (678.–681.) caru Konstantinu IV. s crkvenog sabora u Rimu godine 680., na kojem je osuđen nauk monotelizma. Pismo je potpisalo 160 (ili 126) prisutnih biskupa, a papa navodi da za rješavanje ovih vjerskih pitanja nisu zainteresirani samo ovdje prisutni biskupi nego i oni odsutni koji djeluju među narodima (*gentes*), *Langobardima*, *Slavenima*, *Francima*, *Galima*, *Gotima* i *Britancima*... koji su iste vjere s nama.⁵⁸ O kojim bi se to Slavenima u to vrijeme moglo govoriti da među njima djeluju biskupi, da su u tijeku kristijanizacije, ako ne o Hrvatima u Dalmaciji?

⁵³ K. PORFIROGENET, *De administrando Imperio*, c. 31.

⁵⁴ Ivan STROHAL, *Pravna povijest dalmatinskih gradova*, Zagreb, 1913., str. 50.

⁵⁵ F. BULIĆ – J. BERVALDI, *Kronotaksa*, str. 117.

⁵⁶ ISTO, str. 117–120.

⁵⁷ ISTO, str. 120.

⁵⁸ D. MANDIĆ, Papa Ivan IV., str. 12.

Stoga, zašto bi trebalo stavljati u pitanje Porfirogenetov izvještaj da se papi Agatonu “*pokršteni Hrvati nepokolebljivom vjerom zaklinju da nikada neće provaljivati u tuđe zemlje i ondje ratovati, nego će radije živjeti u miru sa svima koji to htjednu*”?⁵⁹

Kako je završio život naš opat i papa Martin? Za papu je ustoličen 5. srpnja 649. ne tražeći odobrenje iz Carigrada, nego je posvećen dozvolom egzarha Olimpija iz Ravene. Nakon svoga ustoličenja papa održi sinodu u Lateranu na kojoj je definirana istina o dvije volje u Kristu, te odbačeni carski ukazi, Heraklijev *Ekthesis* i *Tipos* cara Konstanta II. Ovim je ukazom car zabranjivao uopće govoriti o Kristovoj volji ili energiji. Na sinodi je glavnu riječ imao sv. Maksim Ispovjedalac, negdašnji carski sekretar koji se zamonašio u 33. godini života.⁶⁰ Nakon toga papa je izvijestio cara o svemu što je zaključila sinoda. Car se razbjjesnio što su papa i sinoda ignorirali njegov *Tipos* i što ga se o tome nije konzultiralo. Stoga naredi egzarhu da uhiti papu i primora sve biskupe da prihvate *Tipos*. Olimpije je htio izvršiti carev nalog i poslao vojnike u Lateran. No dogodi se čudo. Vojnik koji je ušao papi da ga uhiti naglo oslijepi. To je ostalima bio znak da treba od akcije odustati.⁶¹ Uz to u Rimu i Italiji raslo je raspoloženje protiv cara Konstanta II. Egzarh Olimpije procijeni da bi i on mogao odgovarati što je bez careve potvrde dozvolio papino ustoličenje. Zbog svega toga odluči se na pobunu i povuče na Siciliju s namjerom da caru pruži oružani otpor. Tamo se morao sukobljavati i sa Saracenima te u borbi pogine 652.

Iz Carigrada je u Ravenu upućen novi egzarh Teodor Calliop, pouzdan caru, koji uhiti papu Martina i brodom ga odvede u Carigrad. Tu mu je suđeno za veleizdaju i uzurpaciju papinske stolice te bi osuđen na smrt. U Carigradu je upravo bio na samrti patrijarh Pirros. On se zauzme za papu te uspije da se kazna preinači u doživotno izgnanstvo na Kersones, gdje nakon nekoliko mjeseci umre od gladi i mučenja 16. rujna 655.⁶² Crkva ga štuje kao svetog mučenika 11. studenoga. U našim krajevima bio je dosta raširen kult sv. Martina i to se obično povezuje s onim Tourskim (†397.) iz Francuske i s dolaskom franačke vlasti u naše krajeve nakon mira u Aachenu 812. Možda bi trebalo ispitati je li taj kult u Dalmaciji još stariji, i ne odnosi li se možda na sv. Martina papu i mučenika, koji je vezan uz naše krajeve.

Godine 653. uhićen je i sv. Maksim koga se smatralo odgovornim za osudu carskog *Tiposa*. Osim toga bio je prijatelj Gregorija, pobunjenog egzarha u Kartagi, što mu se također uzimalo za grijeh. Stoga je i njemu suđeno za veleizdaju. Presudom su mu odrezali ruke i jezik te poslali u progonstvo gdje umre 662. Crkva ga štuje 13. kolovoza.⁶³

⁵⁹ D. MANDIĆ, *Rasprave*, str. 135.

⁶⁰ Hubert JEDIN, *Velika povijest Crkve*, II., Zagreb, 1995., str. 444.

⁶¹ F. X. SEPPELT, n. dj., str. 219.

⁶² ISTO, str. 222.

⁶³ H. JEDIN, n. dj., str. 444.

Stanko Josip ŠKUNCA: IL PAPA GIOVANNI IV ZARATINO
E LA MISSIONE DELL'ABATE MARTINO NEL 641

Riassunto

Nonostante che papa Giovanni IV (640–642) non sia ignoto ai storici ecclesiastici, non esiste uno sguardo completo della sua vita e opera. È noto che era Dalmata, con molta probabilità nativo di Zara. Nel ruolo del “cardinale” diacono era presente nella Curia romana durante il pontificato dell'Onorio I (625–638) e papa Severino (638–640), a chi succede con approvazione dell'imperatore Eraclio I. Nel corso del suo pontificato, che durava appena venti due mesi, si è impegnato nel combattere l'eresia di monotelismo e nel soccorrere ai suoi conazionali oppressi dagli Slavi appena arrivati in Dalmazia. A tale scopo nel 641 ha mandato in Istria e Dalmazia l'abate Martino con il danaro per riscattare i prigionieri cristiani e raccogliere le reliquie dei santi martiri, per i quali nel Laterano ha costruito un oratorio, chiamato di S. Venanzio, con i famosi mosaici con le figure dei martiri dalmati ed istriani. L'autore si è fermato sulla questione assai dibattuta, se i resti di San Domnio, il primo vescovo di Salona, e quelli di San Mauro, il primo vescovo di Parenzo, in questa occasione siano stati portati a Roma oppure si conservassero a Spalato e Parenzo come credeva la tradizione continua. La questione si risolve con il fatto che l'abate Martino non portava con sé le reliquie integrali, ma solo parziali. In fine l'autore diffende l'opinione del Daniele Farlati che l'abate Martino in seguito sia eletto papa di nome Martino I (469–653), che ha mandato a Spalato Giovanni di Ravenna, il primo vescovo spalatense, per restituire la Chiesa in Dalmazia.

Stanko Josip ŠKUNCA: POPE JOHN IV FROM ZADAR AND
THE MISSION OF ABBOT MARTIN IN 641

Summary

Although some have already dealt with Pope John IV (640–642) from Dalmatia, there is no extant systematic account of his life and work. The article has established that he was born in the city of Zadar, that already during the office of the two previous popes he had played a significant role in the Roman curia, that during his pontificate he was a brave opponent against the heresy of monothelitism which emperor Heraclius the First attempted to impose. For Croatian history he is important because he sent abbot Martin to Istria and Dalmatia to buy the relics of the old martyrs for which he built the oratorio with the famous mosaic in Laterano. The author gives the particulars of the said mosaic and proves that abbot Martin took with him only parts of the martyr's relics. The author voices the opinion that the said abbot Martin afterwards became Pope Martin I (649–653) who sent John of Ravenna to Dalmatia and Salona to restore the Church devastated by war.

Key words: Pope John IV, monothelitism, abbot Martin, the martyrs of Istria and Dalmatia, the Laterano mosaic.